

дотримувалися посту, роздавали милостиню. Обов'язки мулли в післявоєнні роки виконував Хусейн Семірханов, потім Ханафі Басиров, а в 70-ті роки – старий пекар Абдулла Хасанович Каіпов. З його смертю виконуючого обов'язки мулли не залишилося. Лише кілька літніх жінок татарок, ще вчилися в мусульманській школі і знали Коран, допомагали в проведенні релігійних обрядів і читали молитви [8, с. 31].

Таким чином, можна казати про те, що з середини XIX ст. в Одесі існувала мусульманська спільнота, яка складалася переважно в волзьких татар, та кавказьких мусульман. На відміну від більшості мусульманських громад регіону, які входили до складу Таврійського магометанського духовного правління, одеська громада підпорядковувалась Оренбурзькому магометанському духовному зібранню. Завдяки своєму географічному положенню та статусу міста-порта, Одеса була своєрідним хабом для російських мусульман, які прямували в хадж. Внаслідок цього в період 1907–1910 рр. в Одесі розвивалась інфраструктура для паломників, але результати виявились не найкращі, і розвиток паломницької інфраструктури було припинено. Наявність Новоросійського (Одеського) університету призвело до появи серед мусульман Одеси окремого прошарку студентів-мусульман, представників інтелектуальної еліти мусульманської спільноти Російської імперії. Жовтнева революція і перемога радянської влади призвело до знищення офіційної громади мусульман та переходу одеських мусульман до нелегальних форм релігійного життя.

Список використаних джерел

1. Аргатюк С. Татарка – Прилиманське: Нарис з історії села та навколишніх земель. – Одеса: Астропринт, 2006. – 248 с.
2. Білоусова Л. Метричні книги Державного архіву Одеської області як джерело для дослідження міграцій та етноконфесійної історії півдня України // Архіви України. – 2015. – №2. – С.80–124.
3. Брильов Д. В. Київська мусульманська громада в дорадянські часи (друга половина XIX – початок XX ст.) // Гілея. – 2018. – №129. – С.209–212.
4. Бубенок О. Б. Мусульманське населення на теренах сучасної України: особливості формування етнічного складу // Східний світ. – 2006. – №1. – С.25–48.
5. Вся Одесса: адресная и справочная книга всей Одессы на 1912 год. – Одесса: Одесские новости, 1912. – 248 с.
6. Датиев А.–Г. Еще один ответ г–ну Сыртланову // В мире мусульманства. – №31. – 18 ноября 1911 г. – С.3.
7. Діанова Н. Формування етно-конфесійної структури населення міст Південної України (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). – Одеса: Астропринт, 2010. – 176 с.
8. Калмыков З. Одесские татары: прошлое без будущего? // Дерибасовская–Ришельевская. – 2008. – №35. – С.7–32.
9. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. – Т. XLVII; г. Одесса, 1904. – С. III.
10. Риза Г. Хажиларга рафік# яхуд хажиларга алдандыкларыны баян вә алданмаенча йөрергә тугры тарик#. – Казан: Урак, 1902.
11. Сибгатуллина А. Контакты тюрок–мусульман Российской и Османской империй на рубеже XIX–XX вв. – М.: Институт востоковедения РАН, 2010. – 264 с.
12. Тажеддин Ә. Хажга кичечеләр хакында // Вакыт. – 1910. – №669. – Б.2–3.
13. Усманова Д. Мусульманские представители в российском парламенте. 1906–1916. – Казань: Фан АН РТ, 2005. – 584 с.
14. ЦДІАК України. – Ф.274. – Оп.1. – Од.зб. 3151а, ч.2.
15. Там само. – Ф.339. – Оп.1. – Од.зб. 99, ч.2.

References

1. Argatjuk S. Tatarica – Prylymans'ke: Narys z istorii' sela ta navkolyshnih zemel'. – Odesa: Astroprynt, 2006. – 248 s.

2. Bilousova L. Metrychni knygy Derzhavnogo arhivu Odes'koi' oblasti jak dzhherelo dlja doslidzhennja migracij ta etnokonfesijnoi' istorii' pivdnja Ukrai'ny // Arhivy Ukrai'ny. – 2015. – №2. – S.80–124.
3. Bryl'ov D. V. Kyi'vs'ka musul'mans'ka gromada v doradjans'ki chasy (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) // Gileja. – 2018. – №129. – S.209–212.
4. Bubenok O. B. Musul'mans'ke naseleennja na terenah suchasnoi' Ukrai'ni: osoblyvosti formuvannja etnichnogo skladu // Shidnyj svit. – 2006. – №1. – S.25–48.
5. Vsa Odessa: adresnaja i spravochnaja kniga vsej Odessy na 1912 god. – Odesa: Odesskie novosti, 1912. – 248 s.
6. Datiev A.–G. Eshhe odin otvet g–nu Syrtlanovu // V mire musul'manstva. – №31. – 18 nojabrja 1911 g. – S.3.
7. Dianova N. Formuvannja etno–konfesijnoi' struktury naseleennja mist Pivdennoi' Ukrai'ny (kinec' XVIII – persha polovyna XIX st.). – Odesa: Astroprynt, 2010. – 176 s.
8. Kalmykov Z. Odesskie tatory: proshloe bez budushhego? // Deribasovskaja–Rishel'evskaja. – 2008. – №35. – S.7–32.
9. Pervaja Vseobshhaja perepis' naselenija Rossijskoj imperii, 1897 g. – T. XLVII; g. Odessa, 1904. – S. III.
10. Riza G. Hажиларга рафік# jahud хажиларга алдандыкларыны баян вә алданмаенча йөрергә тугры тарик#. – Казан: Урак, 1902.
11. Sibgatullina A. Kontakty tjurok–musul'man Rossijskoj i Osmanskoj imperij na rubezhe XIX–XX vv. – M.: Institut vostokovedenija RAN, 2010. – 264 s.
12. Тажеддин Ә. Хажга кичечеләр хакында // Вакыт. – 1910. – №669. – Б.2–3.
13. Usmanova D. Musul'manskije predstaviteli v rossijskom parlamente. 1906–1916. – Kазан': Fan AN RT, 2005. – 584 s.
14. ЦДІАК України. – Ф.274. – Оп.1. – Од.зб. 3151а, ч.2.
15. Там само. – Ф.339. – Оп.1. – Од.зб. 99, ч.2.

Brylov D. V., Ph.D. (Religious Studies), Associate Professor of the Department of Culturology, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), dbrilyov@gmail.com

The Muslim community of Odessa in the pre-revolutionary period

The article shows that the emergence and development of the Muslim community in Odessa in the pre-revolutionary period. It is shown that the Muslims of Odessa had their own mosque, the Muslim cemetery and were organizationally part of the Orenburg Mohammedan spiritual assembly. The main factors of the growth of the Muslim community were: 1) the status of a zone of duty-free trade (porto-franco), which attracted Tatar merchants; 2) the status of the main transit center of the Russian Empire for Muslim pilgrims going to Hajj. It is established that another influential group of Odessa Muslims before the Revolution were Muslim students who studied at Novorossiysk (Odessa) University.

Keywords: Islam in Ukraine, Muslims of Odessa, Russian Empire.

* * *

УДК 130.2

Гарбар Г. А.,
доктор філософських наук, професор кафедри
музичного мистецтва, Відокремлений підрозділ
«Миколаївська філія Київського національного
університету культури і мистецтв»
(Україна, Миколаїв), masha.garbar@mail.ru

ФОРМУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ ГОСТИННОСТІ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В РАДЯНСЬКІ ЧАСИ

З'ясовано стан закладів розміщення і харчування, що надавали відповідні послуги вітчизняним туристам, як складових сфери гостинності області. Період, який обрано для дослідження, семидесяті – початок восьмидесятих років – це період, на який припадає максимальний розквіт радянського туризму, в утому числі внутрішнього, тобто такого, коли турист не пересікає державні кордони.

Ключові слова: інфраструктура, гостинність, Миколаївська область, радянські часи.

Серед послуг сфери гостинності, що зазвичай надаються туристам і подорожуючим, тимчасове розмі-

щення і харчування відносяться до головних, без яких не може обійтися жоден турист чи подорожуючий. Саме тому формування інфраструктури гостинності історично починається саме з відповідних закладів – розміщення і харчування.

Разом із тим історичні форми цих закладів, рівень послуг, що ними надавався, відчували на собі вплив соціального і культурного середовища, у якому вони існували. Це справедливо і для закладів розміщення і харчування, які функціонували в контексті внутрішнього радянського туризму. Цей аспект вітчизняного туризму, незважаючи на поодинокі публікації (В. Федорченко, Т. Дьорова), не можна вважати дослідженим. Тим більше це справедливо і по відношенню до вивчення інфраструктури туризму в Миколаївській області.

Це зумовлює *мету статті*: з'ясувати стан закладів розміщення і харчування, що надавали відповідні послуги вітчизняним туристам, як складових сфери гостинності області. Період, який обрано для дослідження, семидесяті – початок восьмидесятих років – це період, на який припадає максимальний розквіт радянського туризму, в утому числі внутрішнього, тобто такого, коли турист не пересікає державні кордони.

Розвиток вітчизняного туризму в семидесяті роки відбувався в світлі стратегічних завдань, що їх було визначено у спільній постанові Центрального Комітету КПРС, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС «Про заходи з подальшого розвитку туризму та екскурсій в країні» від 30 травня 1969 року.

Зафіксувавши у преамбулі постанови, що туризм та екскурсії є «не тільки формою відпочинку, але й важливим засобом підвищення культурного рівня та ідейно-політичного виховання населення» ЦК КПРС, РМ СРСР, ВЦРПС постановляли серед інших завдань: «Здійснити заходи... щодо... перетворення туристсько-екскурсійної справи в потужну галузь обслуговування населення» [1, с. 175].

У п.6 Постанови зазначалося: «Прийняти пропозицію ВЦРПС щодо будівництва в 1971–1975 рр. туристських баз, готелів, кемпінгів і автопансіонатів на 200 тис. місць, у тому числі на 100 тис. місць ціло річної дії...» [1, с. 176].

А п.18 передбачав: «Радам міністрів союзних республік забезпечити: відведення земельних ділянок під будівництво туристських баз, готелів, кемпінгів...; надання місць в готелях для розміщення туристів і екскурсантів; виділення приміщень для прийому туристських груп школярів у вихідні і святкові дні, а також під час шкільних канікул; покращення організації громадського харчування туристів і відпочиваючих у приміських зонах...; розвиток матеріальної бази для туризму серед школярів» [1, с. 177–178].

Така увага партії і уряду до матеріальної бази вітчизняного туризму у розрізі засобів розміщення була не випадковою: різке кількісне зростання подорожуючих за внутрішніми туристичними маршрутами протягом попереднього десятиріччя ввійшло у гостру диспропорцію із наявними засобами розміщення, здатними надати відповідні послуги. Питання потребувало негайного вирішення, на що й було спрямовано спільну постанову 1969 року.

Основними туристичними операторами в сфері внутрішнього туризму на цей період були профспілки в

уособленні такої структури як Центральна рада з туризму та екскурсій – Українська республіканська рада з туризму та екскурсій – обласні ради з туризму та екскурсій; а з 1972 року і Бюро міжнародного молодіжного туризму «Супутник» ЦК ВЛКСМ та ЦК ЛКСМУ, яке до Постанови ЦК ВЛКСМ від 6 грудня 1972 р. «Про перетворення республіканських, крайових, обласних відділень «Супутника» і створення Бюро міжнародного молодіжного туризму ЦК ЛКСМ союзних республік, крайкомів, обкомів, міськкомів комсомолу», займалося молодіжним зарубіжним і іноземним туризмом. Щодо ланцюжка першої структури, то слід відмітити, що у такому вигляді вона склалася буквально «напередодні» досліджуваного періоду:

Перед цим – у 1965 році – відбулася реорганізація туристсько-екскурсійної системи профспілок, внаслідок якої були утворені ради з туризму в усіх областях України.

А 19 серпня 1969 р., тобто вже після травневої Постанови Центрального Комітету КПРС, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС Президія ВЦРПС затвердила Положення про Центральну, республіканські, крайові, обласні та міські (районні) ради з туризму та екскурсій. Центральна рада з туризму ВЦРПС і відповідні її структурні підрозділи перейменовувалися на раду (ради) з туризму та екскурсій [1, с. 85–86].

Таким чином, склалася нова організаційна система централізованого управління внутрішнім туризмом і не тільки по лінії професійних спілок, але й в цілому, оскільки саме на ВЦРПС, згідно Постанови від 30 травня 1969 року було покладено керівництвом туризмом і екскурсійною справою в країні [1, с. 176].

Своєрідною «ахіллесовою п'ятою» внутрішнього туризму, яку повною мірою успадкувала для вирішення нова система управління туризмом, у тому числі на рівні Миколаївської області, була нестача засобів тимчасового розміщення для туристів.

Вирішення цього питання знаходилося на шляхах, по-перше, будівництва власних закладів розміщення, по-друге, оренди відповідних площ в аналогічних закладах іншого відомчого підпорядкування. Які саме шляхи обиралися Миколаївською радою з туризму та екскурсій і БММТ «Супутник» Миколаївського обкому комсомолу спробуємо з'ясувати на основі аналізу архівних документів.

У довідці про роботу екскурсійних організацій Миколаївської обласної ради з туризму та екскурсій з розширення оренди приміщень для прийому і обслуговування туристів та екскурсантів у 1974 р., поданої 12 квітня 1974, містяться дані і по 1973 р. і по відповідний період 1974 року. У 1973 р. по обласній раді при плані надання послуг з розміщення туристів та екскурсантів 56400 людино діб фактичне виконання склало 57781 людино добу або 102,4%. При обсязі послуг за планом 280,5 тис. руб. фактичне виконання склало 303,7 тис. руб. або 108,3%.

Питома вага по обслуговуванню на орендованих базах становила 13,4% до загального обсягу послуг по облраді [2, арк. Л].

Останній показник є дуже важливим, оскільки показує, що в основному облрада вирішує питання щодо розміщення туристів та екскурсантів за рахунок власних засобів тимчасового розміщення і їх відсоток сягає 86,6%.

Проте на 1974 р. план обслуговування туристів, збільшений понад вдвічі до 118 360 людино днів і складає на 61 960 людино днів більше ніж у 1973 р. Запланований обсяг послуг збільшений на 318 тис. і має сягнути 598,5 тис. руб. (порівняно з 280,5 тис. руб. у 1973 р.).

Тому, констатується у довідці, «питома вага обслуговування на орендованих базах зростає до загальної обсягу послуг по раді».

І далі: «Для забезпечення виконання планових показників 1974 р. з обслуговування туристів та екскурсантів на орендованих базах обласною радою і підвідомчими їй екскурсійними організаціями розроблені і здійснюються заходи із значного розширення оренди приміщень за рахунок готельного фонду, відомчих баз, піонертаборів і приватних домовладінь громадян (у м. Очакові)» [2, арк. 1].

Конкретизується інформація стосовно готельного фонду, що пропонується орендувати.

Так, «Миколаївським бюро подорожей та екскурсій укладені угоди з готелем «Україна» для прийому туристів у кількості 31 особа з трьохденним проживанням (у вихідні дні), що складає 2430 людино днів, з піонертабором «Примор'я» на прийом туристів у кількості 400 осіб з 26 серпня по 15 вересня (тобто після літнього сезону Г. А.), що складе 8000 людино днів. Позитивно вирішується питання про оренду 60 готельних місць у будні і 150 місць у вихідні дні у готелі «Миколаїв», який вводиться в експлуатацію у другій половині квітня цього року. Є поки що усна домовленість зі школою-інтернатом №3 м. Миколаєва на оренду 200 ліжок місць з 20 червня по 20 серпня 1974 р., що складе 12000 людино днів. Укладено угоду про оренду 88 місць на теплоході «В. Чумак», що складе 7920 людино днів» [2, арк. 2].

Отже, як бачимо, підвищення показників плану щодо обслуговування туристів загострює проблему їх розміщення, вирішенням якої стає збільшення орендованих площ. У якості засобу розміщення навіть залучається теплохід, а також місця у школах (а це означає і відповідні зручності, тобто рівень сервісу).

Щодо Очакова, то «Очаківським екскурсійним бюро укладені договори на оренду протягом сезону 62 місць в пансіонаті «Кооператор», 70 місць в пансіонаті «Портовик» і 420 місць у приватних домовладіннях громадян, що знаходяться поряд з кафе-їдальною об'єктом об'єкту. Таким чином, у м. Очакові на орендованих базах у 1974 р. буде обслуговано 6010 осіб, що дорівнюватиме 71260 людино днів. Обсяг послуг складе 349,8 тис. руб.» [2, арк. 2].

З цього приводу варто відмітити, що вимога до оренди приміщень у приватних домівках м. Очакова, які знаходяться поряд з кафе-їдальною об'єктом об'єкту, означає, що саме у цій їдальні харчуються туристи, оскільки ця вимога спрямована на забезпечення найкоротшої відстані від засобу розміщення до засобу харчування.

Далі продовжувалося: «Первомайським екскурсійним бюро укладений договір на оренду з 15 травня по 12 вересня 30 місць у філії готелю «Первомайський», що складає 3600 людино днів. Об'єм послуг 20,2 тис. руб.» [Там само].

Додавалося, що «екскурсійні організації уклали договори з підприємствами громадського харчування на харчування туристів та екскурсантів, які будуть проживати в орендованих приміщеннях» [2, арк. 2].

Очевидно, при розміщенні на відомчій (власній) базі послуги з тимчасового проживання і послуги харчування поєднані і надаються в межах однієї установи.

Таким чином, у 1974 р. туристсько-екскурсійними установами Миколаївської облради з туризму та екскурсій орендуються наступні засоби розміщення: готелі «Україна», «Миколаїв», який ще тільки вводиться в експлуатацію (обидва у місті Миколаєві), і філія готелю «Первомайський» (м. Первомайськ).

Орендуються також піонерський табір «Примор'я» (Миколаївським БПЕ), пансіонати «Кооператор» і «Портовик» (Очаківським бюро екскурсій).

Школа-інтернат №3 (очевидно, йдеться про гуртожиток школи) (Миколаївське БПЕ). І навіть теплохід «В. Чумак» (Миколаївське БПЕ).

Харчування туристів та екскурсантів в Очакові воно відбувається у кафе-їдальні об'єкту, у Миколаєві і Первомайську в орендованих готелях, пансіонатах, піонерському таборі, а також у закладах харчування, з якими укладено договори.

Щодо теплоходу, то річкові судна використовувалися в туризмі Миколаївської області і за своїм прямим призначенням. Миколаївське бюро подорожей та екскурсій впроваджувало річковий круїз «Миколаїв-Київ-Миколаїв», який у 1974 році здійснювався на дизель-електроході «Карл Маркс» за маршрутом №811-а. Річкові круїзи були своєрідним ноу-хау радянського туризму.

Про ефективність такого різновиду туризму, який до того ж суміщав у собі транспортні послуги з послугами розміщення, харчування і рекреації, свідчить звіт про тепловодні маршрути за навігацію 1974 року. Подібні звіти представлялися в УРРТ – українську республіканську раду з туризму – (а з 1969 р. УРПТЕ) щорічно до 1 грудня по кожному турпароходу і відповідному маршруту.

Згідно документу, кількість експлуатаційних днів становила 163. Прибуток за круїз склав 1,9 порівняно з 12,8 за планом. Подорожувало 2491 осіб проти 2600 за планом. Вимір послуг у такій одиниці як людино доба, склав 31230 людино днів проти 35650 за планом.

На маршрутах вихідного дня цей показник становив 2982 проти 4050 запланованих.

Окремим напрямом внутрішнього туризму був шкільний. Миколаївська область приймала школярів під час зимових і літніх канікул.

У 1975 р., згідно інформації про обслуговування школярів під час зимових канікул екскурсійними установами Миколаївської облради з туризму і екскурсій, Миколаївське бюро подорожей і екскурсій, яке було підвідомчою установою цієї структури, здійснювало прийом груп з Ворошиловград, Кемерово, Кургану, Харкова, Мінську, Брянську, Арзамасу, Челябінська (2 групи) і Черкас. Школярі з Черкас прибували туристичним потягом 5 січня у кількості 450 осіб.

Такий різновид туризму, як туристичні потяги, також широко запроваджувався на теренах СРСР і став дуже популярним, хоча з технічної точки зору потребував спеціального обслуговування, зокрема, будівництво пунктів відстою туристських потягів. Крім групи з Черкас, яка не потребувала розміщення, адже подорожувала потягом, інші школярі-туристи були розміщені у готелі «Україна».

3 грудня по 10 січня у загальній кількості 410 осіб. І одна група з Челябінська (з 1 по 8 січня) у кількості 30 осіб у готелі «Інгул». Причому пік заселення, тобто максимальна кількість туристів, яка розміщувалась одночасно (за виключенням групи в кількості 60 осіб з Ворошиловграду, що заїхала 31 грудня і виїхала 4 січня), тривав з по 7 січня 1975 року.

Харчування дітей відбувалося в ідальнях міста Николаєва «Дружба», «Вареники» і «Дієтдальня» з розрахунку 2 руб. 50 коп. на одну людину [3, арк. 6].

Очаківське бюро подорожей та екскурсій, яке змінило статус з бюро екскурсій, приймало 4 січня 270 туристів з Киргизії. Притулок їм не на давався, проте послуги харчування – обід – забезпечувалися по лінії обкому комсомолу [3, арк. 10].

Бюро також забезпечувало екскурсії по місту і до музею (якого саме – не уточнюється).

Крім цього, 1 січня Очаківське БПЕ здійснювало автобусну екскурсію по місту 240 осіб з обідом. Проте, де відбувалося харчування і з кого складався контингент туристів – в інформації не наводиться. Первомайське екскурсійне бюро у цей же час працювало тільки на виїзд туристичних груп з місту і району.

У тому ж 1975 році з Листа Николаївської облради з туризму і екскурсій Голові Української республіканської ради з туризму та екскурсій тов. Хвостенко С. М., що надсилається за підписом голови обласної ради О. Гаврилюка і зав. планово-фінансовим відділом Л. Авраменко від 17 червня, стає відомим про збільшення кількості господарств, що підвідомчі Обласній раді, до шести у 1974 р. [4, арк. 22] (у 1972 р. їх було три: турбаза «Ожний Буг», Николаївське бюро по дрожей і екскурсій, Очаківське бюро екскурсій; у 1973 році – чотири: додається Первомайське бюро екскурсій – Г. А.). Серед цих установ на баланс Облради у 1974 році додається турбаза «Очаків», будівництво якої велось ще з 1972 року.

Таким чином, власна база розміщення обласної ради з туризму та екскурсій складається з турбаз «Південний Буг» і «Очаків», і це дозволяє використовувати їх для розміщення не тільки відпочиваючих, але й туристів. Проте її особливість полягає у тому, що турбази, особливо влітку, виконують функції закладів рекреації і в основному і полягає їх цільове призначення. Але оскільки власної готельної бази облрада не має, використання площ турбаз дає можливість вирішувати, принаймні частково, проблему з надання послуг розміщення і туристам.

Щодо туристів, яких приймає область взимку 1975 року, то вони розміщуються у готелях «Україна» і «Інгул», а харчуються в ідальнях міста Николаєва «Дружба», «Вареники» і «Дієтдальня». І розміщення, і харчування відбуваються на орендованій базі.

У зв'язку з цим хотілося б відзначити, що це, очевидно, свідчить про те, що на відміну від іноземних туристів, які приймалися по лінії Державного комітету з іноземного туризму («Інтурист»), і для яких існувала розгалужена мережа високого рівня готелів по всьому Радянському Союзу, вітчизняні туристи розглядалися як категорія, яка здатна задовольнятися значно простішими закладами з туристських послуг розміщення та нижчим рівнем комфорту.

Ті ж готелі, які не були орієнтовані на прийом іноземних туристів, не були орієнтовані і на прийом

внутрішніх, адже їх орієнтація полягала насамперед на таку категорію споживачів, як «командировочні» (тобто працівники, які відряджалися у службові поїздки), або ті, хто торгував на ринках великих міст, прибувши з інших регіонів, або подорожував індивідуально, а також на прийом різних делегацій: від спортсменів до учасників конференцій.

Ситуація змінюється на початку 80-х років після спільної постанови ЦК КПРС, РМ СРСР і ВЦРПС №983 від 31 жовтня 1980 р. «Про подальший розвиток і вдосконалення туристсько-екскурсійної справи в країні».

У Постанові, зокрема, відмічалось, що «розвиток туризму і екскурсій все ще відстає від зростаючих потреб населення, завдань комуністичного виховання трудящих. Повільно створюється матеріальна база туризму у низці районів країни... будівництво туристських баз, готелів і кемпінгів здійснюється нерідко з порушенням встановлених термінів і з низькою якістю проведення робіт. У деяких туристсько-екскурсійних установах мають місце недоліки в організації харчування туристів..., що викликає справедливі нарікання трудящих» [1, арк. 178–179]. З метою вирішення цих проблем постановлялось: «Погодитися з пропозицією Центральної ради з туризму і екскурсій ВЦРПС і Держплану СРСР щодо будівництва в одинадцятій п'ятирічці туристських готелів, баз, кемпінгів на 60 тис. місць».

Центральній раді з туризму і екскурсій ВЦРПС і міністерствам, що здійснюють будівництво туристських об'єктів, вжити заходи, що забезпечують своєчасне введення в дію всіх цих об'єктів» [1, арк. 180].

Приписувалося у п.7 Постанови «головному управлінню з іноземного туризму при раді Міністрів СРСР, Центральної ради з туризму і екскурсій ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ розробити і здійснити спільні заходи з раціонального використання підвідомчих готелів для розміщення і обслуговування радянських і іноземних туристів» [1, арк. 180].

А у п.12 постановлялось: «Міністерству торгівлі СРСР, Центросоюзу і радам міністрів союзних республік, ЦК ВЛКСМ, Центральної раді з туризму і екскурсій ВЦРПС покращити обслуговування туристів на підприємствах громадського харчування, забезпечити широке впровадження прогресивних методів і форм обслуговування туристських груп».

Міністерству торгівлі СРСР щорічно виділяти в одинадцятій п'ятирічці ВЦРПС для Центральної ради з туризму і екскурсій ВЦРПС по 70 комплектів і ЦК ВЛКСМ для Бюро міжнародного молодіжного туризму «Супутник» по 15 комплектів конвеєрних ліній для комплектування і відпуску комплексних обідів.

Міністерству харчової промисловості СРСР вжити заходи до збільшення виробництва для туристсько-екскурсійних установ продуктів харчування у дрібній розфасовці для одноразового використання» [1, арк. 181].

На республіканському рівні конкретизацією цієї постанови стала постанова ЦК Компартії України, Ради Міністрів УРСР і Укквпрофу від 23 грудня 1980 року №665.

В Постанові бюро, підписаній секретарем Николаївського обкому компартії, головою виконкому обласної ради народних депутатів Л. Г. Шараєвим,

зокрема зазначалося: «І. Миськкомам, райкомам Компартії України, миськрайвиконкомам, обкомам профспілок, обкому ЛКСМ України, облплану, обласній раді з туризму та екскурсій; обласним управлінням культури і профтехосвіти, обласному відділу народної освіти за участю зацікавлених організацій і установ вжити заходи з подальшого розвитку туризму та екскурсій в області, забезпечити суттєве збільшення обсягу та підвищення якості обслуговування, вдосконалення видів та форм послуг, що надаються...» [5].

У Постанові містився Додаток № 2, в якому перераховувалися установи та організації, що мали (крім свого цільового призначення) надавати послуги з розміщення туристів у визначений Додатком термін.

Згідно цього Додатку № 2 до Постанови №44 визначався перелік баз відпочинку і установ, у яких виділялися місця для прийому туристів з 1 вересня по 1 жовтня щорічно, і визначалася кількість місць. Так, на базі відпочинку «Орбіта» Миколаївського трансформаторного заводу повинно було виділятися 200 місць, базі відпочинку «Зоря».

ЮТЗ «Зоря» 100, базі відпочинку «Чорноморець» Чорноморського суднобудівельного заводу 300, базі відпочинку Парфумерно-косметичного комбінату «Аліє паруса» 150, базі відпочинку «Наука» Південного конструкторського бюро «Електрогідравлика»60.

Молдавське об'єднання пансіонатів «Коблево» мусило виділяти 1000 місць, база Кіровоградського обласного управління автотранспорту 90, база Львівського політехнічного інституту – 90, База Дніпропетровського обласного управління газового господарства – 90 місць [Там само].

У Постанові також вимагалось від зазначених структур надавати інформацію стосовно виконання її пунктів у січні 1983 року. У січні 1983 р. Миколаївська обласна рада з туризму та екскурсій подає до Миколаївського обкому компартії України, виконкому Миколаївської обласної ради народних депутатів і Миколаївській облраді профспілок Інформацію про хід виконання постанови №44.

Стосовно бази тимчасового розміщення і харчування туристів в Інформації йдеться наступне: «З метою покращення обслуговування туристів на турбазі «Очаків» у 1981 році в ідальні було встановлено і продовжує успішно експлуатуватися поточна лінія «Ефект», закінчується реконструкція кафе-ідальні «Сонячний Луч» [5, арк. 74–75].

Протягом сезону 1982 року обґрунтованих скарг на роботу підвідомчих туристсько-екскурсійних організацій від туристів і відпочиваючих не надходило. У той же час у відгуках туристів вносилися пропозиції, побажання, які в основному зачіпали питання покращення харчування в орендованих ідальнях [5, арк. 76].

Отже, до відомчих установ претензій з боку туристів немає, пропозиції щодо харчування мали місце, проте відносилися вони до ідалень, які орендувалися.

Головна ж критика стосується бази розміщення, яка повинна бути забезпечена згідно Додатку №9 2 постанови №44.

В Інформації зазначається, що «серйозно впливає на темпи розвитку туризму в області не виділення місць у гуртожитках і на базах відпочинку (після закінчення літнього оздоровчого сезону)» [5, арк. 77].

Так, згідно Постанови №44 Миколаївський педагогічний інститут мусив виділяти 120 місць в період з 1 липня по 1 вересня, що становило б 7200 людино діб. Фактично у 1982 році ним виділяється вдвічі менше – 60 місць і на менший термін – з 9 липня по 23 серпня. Таким чином, показник людино діб зменшується майже у тричі і складає 2700.

Суднобудівельний інститут виділяє необхідну квоту місць – 60, проте на менший термін: замість періоду з 1 липня до 1 вересня з 6 липня по 24 серпня, чим зменшує показник людино діб з планових 3600 до 3000.

Залізничний технікум замість 330 місць виділяє лише 150 і на значно менший термін: не з 20 червня до 1 вересня, як це передбачено постановою №44, а з 9 липня по 23 серпня. Таким чином, замість 23100 запланованих людино діб фактично цей показник більш ніж у тричі менший – 6750.

Будівельний технікум при плані 60 місць їх повністю надає облраді, проте суттєво зменшує період із запланованих: не з 20 червня до 1 вересня, а з 10 липня по 24 серпня, що зменшує плановий показник 4200 людино діб до 2700.

Управління профтех освіти (гуртожитки ДПТУ М.Миколаєва) замість планових 30Щ місць виділяє 150 і не з 1 липня до 1 вересня, а з 20 липня по 20 серпня. Тому плановий показник 18000 людино діб, який передбачався згідно постанови, не виконується і складає лише 4500 людино діб за фактом.

Щодо суднобудівельного технікуму, який згідно постанови мусив виділяти 180 місць з 20 червня до 1 вересня, що складало б 12600 людино діб, і Облоно (школи-інтернати м. Миколаєва), яке повинне було виділяти 200 місць з 1 червня до 1 вересня, що дорівнювало б показникові 18000 людино діб, взагалі нічого не виділяють у 1982 році.

В Інформації з цього приводу відмічається, що «керівники обласного управління профтех освіти і директор суднобудівельного технікуму відмовилися укласти договори на оренду у зв'язку з ремонтом гуртожитків, заст. зав. Облоно тов. Шклярський Ю. О. пояснив причину відмови тим, що школи-інтернати зайняті учнями і тими, хто навчається на курсах підвищення кваліфікації.

Не змінився стан справ і при укладанні договорів на 1983 рік. Так на 1 січня 1983 року відмовлено у виділленні місць у будівельному інституті і сільськогосподарському технікумі (письмово), в школах-інтернатах Облоно (усно)...» [5, арк. 79].

«Крім того, – відмічалось в Інформації, – практично всі приміщення, що здаються в оренду Миколаївському бюро, не підготовлені до прийому туристів, прибирання проводиться від випадку до випадку, неякісно. Є і інші недоліки.

Внаслідок відмови на оренду приміщень Миколаївським бюро подорожей та екскурсій не виконуються укладені договори з прийому туристів» [Там само].

Тож, очевидно, саме проблема розміщення туристів є кричущою в роботі Миколаївської обласної ради і підвідомчих їй туристсько-екскурсійних установ. Справедливості ради, варто відмітити, що терміни, які визначені у додатку №2 Постанови №44, є дійсно мало реальними з точки зору циклу роботи тих установ, які

мусили виділяти місця для розміщення туристів. Так, у навчальних закладах – літні канікули, як правило, єдиний вільний час для проведення поточних ремонтів, та й навчальний рік потребує хоча б кількох днів наприкінці серпня, аби підготуватися до гідного його початку. Тому, дійсно, реальний кінцевий термін надання місць у цих закладах не міг перевищувати 25 серпня.

З аналогічних причин зрозуміло є відмова відкривати туристський сезон навчальними закладами з 1 липня, або – ще більше – з 20 червня.

Питання принаймні частково вирішилося б за умови розширення власної бази розміщення туристів. Проте продовжується з цього приводу в Інформації, «трестом «Чорноморкурортрембуд» вкрай повільно здійснюється будівництво спального корпусу кафе-їдальні «Сонячний промінь» у м. Очаків. Виконаний обсяг будівельно-монтажних робіт за 1981–1982 рр. по цьому об'єкту склав 61,0 тис. руб. при плані 585,0 тис. руб. У теперішній час, зазначалося в Інформації будівництво спального корпусу призупинено і підрядником приймаються заходи до консервації об'єкту.

На будівництві готелю «Турист», розпочатому у 1982 році, при плані 400,0 тис. руб. будівельно-монтажні роботи підрядної організації БМУ-7 тресту «Миколаївжитлобуд» освоєно 240,0 тис. руб., у тому числі власними силами на будівництві висотного блоку готелю виконано робіт тільки на 63,1 тис. руб.» [5, арк. 80–81].

Аналогічна картина спостерігається і в діяльності БММТ «Супутник» Миколаївського обкому комсомолу. Так, у 1980 році Бюро в якості бази розміщення туристів школярів використовувало гуртожитки миколаївського інституту культури, гуртожитки Миколаївського педагогічного інституту, школи-інтернату №3, гуртожитків профтех освіти [5].

Не змінився стан справ і у 1982 р. У звітній інформації БММТ «Супутник» знов фігурують готелі міста, гуртожитки шкіл-інтернатів №2 і №3.

А харчуються туристи у вже добре відомих кафе «Вареники», дієтдальнях №2 і №3, а також в кафе «Літо» [6, арк. 6].

Таким чином, проблема із засобами розміщення для туристів та екскурсантів в Миколаївській області залишається невирішеною, хоча протягом десяти років – з 1972 по 1982 рр. – здійснено низку кроків у напрямі його вирішення, Тим не менше, ОСНОВНИМ, що гальмує цей процес – це відсутність достатньої власної бази у туроператорів області: обласна рада з туризму та екскурсій та БММТ «Супутник» обкому комсомолу. Вони та їх структури змушені звертатися до власників засобів розміщення – об'єктів, підприємств, установ та організацій як самої області, так і нерезидентів, що мають бази відпочинку на території Миколаївщини, до готелів, до приватного сектора (перша половина 70-х рр.) і навіть Миколаївського морського порту для вирішення проблеми з розміщенням туристів, що приїждять до області. Кількість місць, що орендується у готелях, змінюється, проте основними залишаються місця, які орендується в гуртожитках навчальних закладів і на базах відпочинку.

Щодо закладів харчування, то поряд з власними: харчоблоки турбаз «Южный Буг» і «Очаків», а також кафе-їдальню «Сонячний промінь» у м. Очаків, надають послуги установи цієї сфери на основі договорів, що

укладаються з бюро подорожей та екскурсій області. Протягом майже десятиріччя серед останніх фігурують кафе «Вареники», «Дружба», «Літо» і дієтдальні №1 і №2 м. Миколаєва.

Установи власне туристської сфери гостинності в області будуються вкрай повільно, інформація про що переходить з документа до документа всього досліджуваного періоду.

Список використаних джерел

1. Федорченко В. К., Дьорова Т. А. Історія туризму в Україні. – К., 2002.
2. Державний архів Миколаївської області. – Ф.Р.–5550. – Оп.1. – Спр.154.
3. Там само. – Ф.Р.–5550. – Оп.1. – Спр.169.
4. Там само. – Ф.Р.–5550. – Оп.1. – Спр.174.
5. Там само. – Ф.П.1.7. – Оп.80. – Спр.82.
6. Там само. – Ф.П.3.* – Оп.39. – Спр.49.
7. Календарь и адресная книга города Николаева на 1869 г. – Николаев, 1869.
8. Любовець О. М. Актуальні проблеми історії розвитку туризму на українських землях // Філософія і культурологія туризму. – К., 2001. – С.90–99.
9. Уокер Дж. Введение в гостеприимство. – М., 1999.

References

1. Fedorchenko V. K., D'orova T. A. Istorija turizmu v Ukraini. – K., 2002.
2. Derzhavnyj arhiv Mykolai'vs'koj oblasti. – F.R.–5550. – Op.1. – Spr.154.
3. Tam samo. – F.R.–5550. – Op.1. – Spr.169.
4. Tam samo. – F.R.–5550. – Op.1. – Spr.174.
5. Tam samo. – F.P.1.7. – Op.80. – Spr.82.
6. Tam samo. – F.P.3.* – Op.39. – Spr.49.
7. Kalendar' i adresnaja kniga goroda Nikolaeva na 1869 g. – Nikolaev, 1869.
8. Ljubovec' O. M. Aktual'ni problemy istorii' rozvytku turizmu na ukrai'ns'kyh zemljah // Filosofija i kul'turologija turizmu. – K., 2001. – S.90–99.
9. Uoker Dzh. Vvedenie v gostepriimstvo. – M., 1999.

Garbar G. A., doctor of philosophical sciences, professor of the Department of Musical Art, Separated subdivision «Mykolayiv Branch of the Kiev National University of Culture and Arts» (Ukraine, Mykolaiv), masha.garbar@mail.ru

Formation of hospitality infrastructure of Mykolaiv region in Soviet times

Find out the status of accommodation and catering facilities, providing relevant services to domestic tourists as part of the hospitality area of the region. The period chosen for the study, the seventies – the beginning of the eighties – is the period, which has the maximum flowering of Soviet tourism, including internal, that is, when the tourist does not cross the state borders.

Keywords: infrastructure, hospitality, Mykolaiv region, Soviet times.

* * *

УДК 211.1

Драпушко Р.,
здобувач, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ ТА ЙОГО ВИЯВ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

Аналізується природа та сутність демократичного розвитку українського соціуму, їх вияв у туристичній діяльності, де туризм розглядається як засобу утвердження загальнолюдських та національних